

VIDÉKISÉG PROVINCIALIZMUS NÉLKÜL

Takáts Gyula és Tüskés Tibor levelezése (1959–2008). Összeállította: Fehér Zoltán József

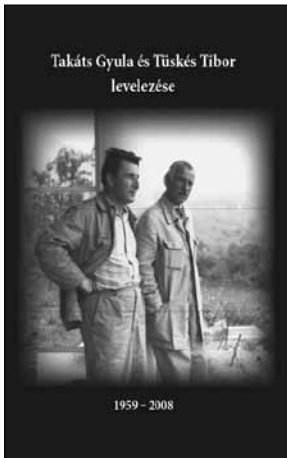
A kortárs irodalmi levelek szinte szemünk láttára enyésznek el. A gyökeresen megváltozó kapcsolattartási szokások sebesen alakulnak át. Volt idő, amikor egy írógéppel írt üzenetért is elnézést kért feladója. A telefon, az internet minden bizonnyal végképp kivételessé teszi az autográf kapcsolattartást. Ezzel párhuzamosan a versek, regények kéziratai is egyre ritkábbá válnak. Feldolgozásuk a jövődó filológusait állítja majd új feladatok elé.

Frissen megjelent kötetében Fehér Zoltán József még hagyományosan továbbított üzeneteket rendez sajtó alá. Példamutató gonddal összeállított munkája fél évszázad dokumentumait tartalmazza. Fontos látélet ez a kádári konszolidációról, az eleinte gyanakvással fogadott, sokat bírált *Jelenkor*ról, Takáts Gyula és Tüskés Tibor kötetéről, burjánzó terveiről. Ott szerepelnek benne a somogyi és baranyai irodalmi tanácskozások, kiadványok, a helyi és távolabbi író-olvasó találkozók, kiállítások is. Gyakran tűnnek fel a művek kritikai visszhangjai, és rendre belebotlunk a fővárosi és vidéki hivatalok, hivatalnokok packázásaiba.

A közelmúltnak ez a számvetése nem előzmények nélküli. Tüskés Tibor az *Időrosta* című könyvében már több irodalmi kapcsolatát, anekdotáját is elmesélte (Pannonia Könyvek, Pécs, 1994). Felidézte Takáts Gyulánál tett első látogatását is, melyre 1958 telén került sor. Személyes találkozásukat rövidesen pécsi irodalmi est és megannyi közös program követte. Barátságukról a *Derűs borúlátóban* (Kairosz Kiadó, 2008) is szólt. A most közölt levelek árnyalják az említett történeteket. A dokumentumok szervesen kapcsolódnak a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány korábbi vállalkozásaihoz. Az érintettek nézőpontjából kiegészítik azt is, ami például a Szőnyi Tamás által írt *Titkos írásban* szerepel. (A két vaskos kötetben Takáts Gyula és Tüskés Tibor neve, baráti körük, illetve a *Jelenkor* több alkalommal is föltűnik.)

Fehér Zoltán József rendkívül körültekintő, alapos előszava pontosan tájékoztat a levelek formai és tartalmi jellemzőiről, a két alkotó munkakapcsolatáról, utazásairól, barátságáról. A kötetben található 602 tétel minden tekintetben változatos. Akad közöttük hivatalos levél, baráti vallomás, tanácsadó fejtegetés, gyorsan papírra vetett kérés, levelezőlap, képeslap, távirat. Kölcsönös tisztelet, figyelem, tapintat sugárzik belőlük. A dolog természetéből adódik, hogy egy részük formális jellegű, praktikus tartalmú. Ezek kevésbé izgalmasak, de stílusuk és adataik miatt gyakran mégis beszédesek. Jól jellemzik a levélírók előzékenységét, gyakorlatiasságát.

A költő és az irodalomtörténész, szerkesztő között csaknem két évtizedes korkülönbség volt. Az ebből adódó távol-

Pro Pannonia Kiadó
Pécs, 2021
544 oldal, 3750 Ft

ságtartás lényegesen oldódott. Rövid időn belül kölcsönösen tegeződtek. Tüskés mindvégig a tekintélyes mestert látta barátjában. Ő maga nem volt klasszikus tanítvány. A könyv szerkesztője helyesen állapítja meg: a levelek témája és hangneme nem alakult olyan közvetlenné, bensőségessé, mint a Fodor András és Tüskés Tibor közötti üzenetváltásoké.

Mindketten fontosnak tartották az irodalmi élet decentralizálását. Lényegesnek érezték a fővároson kívüli kulturális, művészeti élet megszervezését. Ez egy erősen központosított, bizalmatlanságra, függésre épülő politikai rendszerben sok munkával és számtalan akadállyal járt. Az első pillanatoktól kezdve látták a nehézségeket. Azokat a gondokat, amelyekkel esetenként szegedi, szombathelyi, kecskeméti, debreceni sorstársaik is szembeütköztek. A *Tiszatáj*, az *Életünk*, a *Forrás*, az *Alföld* szerkesztőinek, szerzőinek hasonló módon kijutott a „magánszorgalmú” és kirendelt megfigyelőkből, megyei kiskirályokból és fővárosi irodalmi pártfunkcionáriusokból. Egy-egy vers, novella, tanulmány közlése nemegyszer fejfájással járt. A bírálatok, korlátozások egzisztenciális kérdésekké válhattak. A bátor kiállítás, a gerinces viselkedés példái mellett a levelezésben is találunk példát a „3 T” időszakának keserű humorára: Tüskés Tibor azt javasolta, hogy az esetleges félreértés elkerülése céljából Takáts novellájában cseréljék ki az egyik szereplő foglalkozását kádárról pintérré.

Takáts Gyula a szerkesztéssel járó gondokra előre figyelmeztette Tüskés Tibort. A munkát nehéz írói, irodalmi vállalkozásként minősítette. A függetlenség érdekében tartotta fontosnak, hogy barátja semmiképpen ne mondjon le a tanításról; először csak ideiglenes megbízottként vállalja a *Jelenkort*. Gyakorlati tanácsok sorát fogalmazta meg számára. A folyóirat ügye mellett irodalomtörténeti kutatásra is biztatta. Azt javasolta, hogy ne aprózza el magát. Kezdje feldolgozni a *Nyugat* harmadik nemzedékének történetét. Indoklása gyakorlati érzékét, előrelátását is bizonyítja. Úgy vélte, hogy a szűz terület feltörésével Tüskés Tibor komoly irodalomtörténeti tekintélyt szerezhetne. Hiánypótló munkája a későbbi kutatók számára megkerülhetetlen kiindulópont lenne.

Takáts saját bőrén is rendszeresen tapasztalta a vidéki létezés tehetetlenségi nyomatékát. Nem hagyta szó nélkül, hogy lépten-nyomon igénytelenséggel, a formák széthullásával találkozik, az egyéni életvitelben és az intézmények működésében is. A provincializmust érzékletes képekkel jellemezte: „Imponálóan tohonya és bezsírósodott fészek az én városom. Itt a pánik csak akkor tör ki, ha valaki valamit kezdeményez, sőt munkának lát. Akkor minden zsír és háj felhördül, megszólal az együgyűség” (49.). Tudta, hogy ez az igénytelenség, szűklátókörűség másutt is jellemző lehet. Lefojtott körülmények között egy egész ország szellemi életét fenyegeti a provincializmus.

Tüskés Tibor a *Jelenkor* rendkívüli követének kérte fel barátját. Ő készségesen közvetített: nem csupán verseket, novellákat, beszámolókat ajánlott, hanem megírandó témákat is. Üzeneteiben mások mellett föltűnik Fekete István, Kerék Imre, Fodor András, Weöres Sándor, Solymos Ida, Tamási Áron, Illyés Gyula neve, írása. Akadtak Takátsnak óvatosságra intő megjegyzései is. A *Somogyi Almanach* öt köszöntő száma kapcsán említette, hogy pécsi kollégája, Szabó Gyula írta róla a *Jelenkorban*: „Félek tőle! Jobb a csendesség, mint egy rossz írás arról, hogy öregszem. Kezeljed szőrmentiben, ha jelentkezik” (65.).

Takáts Gyula a kortárs magyar irodalmat témaválasztásában, mélységében, bátorságában is szűknek vélte. Hiányolta a jó, hozzáértő kritikákat. Több levelében szót ejtett arról, hogy milyen személyes összefonódások irányítják a bírálókat. Koczkás Sándor, Pándi Pál, Kardos Pál eljárását említette többek között. Különösen rosszul esett neki Darázs Endre elfogult, rosszindulatú recenziója a *Népművelésben*. Akadtak gondjai az *Élet és Irodalommal* és az *Új Írással* is. Minősítő rosszallásainak egy részét Tüskés Tibor igazolta. Ő közölte Weöres elhíresült epigrammáját is, amelyet az „Új Sírás” (Takáts Gyula szójátéka) nemtelen kritikusa ihletett: „Megállapítják, hogy nem vagy zsenyi. / Átélted ezt Somogyban Berzsenyi. / Lám a somogyi sors gyümölcsey / Csak a te bírálód nem Kölcsey.” (174.)

A költő a felületes, gondolathiányos, skatulyázásokra épülő véleményeket határozotlan utasította vissza. Ennek jellemző példája, amit Bélyei László cikke kapcsán fogalmazott meg a rosszul értelmezett pannonizmusról. Az indulatait általában visszafogó Takáts ízléstelennek, sőt a saját fészekbe rondításnak tartotta, hogy éppen a *Jelenkor* adott teret a megalapozatlan véleménynek. Öntudattal, jogos büszkeséggel hátrította el a bírálatot: „Igenis teremtettem egy egyéni lírát! Ez dunántúli... Az is vitathatatlan, hogy sok követője van előttem és utánam következők között. Majdhogynem iskola lett, de ez nem olyan, s ez épp nem kispolgári s ez előtte járt a történelmi vonalaknak. Bűne csak az, hogy egyikkel sem azonosult, csak modern és korszerű [...] költészetem pedig sohasem volt tájköltészet” (97.). A Bélyei-írás közlése szerencsére nem rontotta meg barátságukat. Takáts érzékelhette, hogy költészete – és ne feledjük: prózája! – mennyire fontos a *Jelenkornak*. Ezt több alkalommal is örömmel nyugtázta. Izgalmasak azok a bekezdései, amelyekben lírájának természetéről vallott. 1962 júliusában egy korrektúra kapcsán a következőket jegyezte meg: „De játszom, kísérletezem és igyekszem megteremteni azt a zenei képletet és világot, amelyik nem kocog a szokvány textusain és a régi ritmikán, amikor minden új, amiről beszél, vagy beszélni igyekszik versem” (104.).

A folyóirat fontos volt, de nem bármi áron. Tüskés 1964-es elmozdítása után a barátság töretlenül folytatódott. Felsorolni is sok lenne, hány szállal kapcsolódtak egymáshoz. Ott volt a közös képzőművészeti érdeklődés: Egry József, Martyn Ferenc, Rippl-Rónai József, Vaszary János egy-egy évfordulója, kiállítása. Aztán a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság. Az irodalmi programok, Tüskés Tibor számos írása a költő köteteiről; a becei látogatások, a felejthetetlen külföldi utazások.

A maguk módján mindketten tervehalmozók voltak. Céljaik megvalósítására azonban gyakran szűkösnek bizonyult az idő. A levelek visszatérő témája, hogy mi mindent korlátoz a túlfeszített hivatali munka, illetve az adminisztráció. Így is lenyűgöző, hogy a múzeumigazgatás, illetve a tanítás mellett mekkora életművet teremtettek.

Takáts Gyulának az évtizedek alatt versei mellett megannyi tanulmánya, rajza, esszéje, kritikája, kiállításmegnyitója, forráskiadása jelent meg a *Jelenkorban*. Műveiről és megbecsülést érdemlő személyiségéről tanulmányok, bírálatok, köszöntők sora látott napvilágot. Ne feledjük a vele készült beszélgetéseket, neki dedikált verseket, képeket se! Szerzőik között találjuk a közelmúltban elhunyt Bertók Lászlót, Domokos Mátyást, Fodor Andrást, Martyn Ferencet, Nagy Imrét, Rába Györgyöt, Rónay Lászlót, Sótér Istvánt, Tandori Dezsőt. Nem utolsósorban Tüskés Tibort, aki számos más fórumon is értékelte köteteit.

Ismertetóm zárásaképpen három olyan jellemzőt említek, amelyek emelik a gondosan szerkesztett könyv értékeit. A hagyaték őrzőinek is köszönhető a jó minőségű fényképek. Ezeken a főszereplőkön és családtagjaikon kívül feltűnnek a kedves barátok, látogatók, a kor irodalmi, művészeti életének meghatározó alakjai. A teljesség igénye nélkül: Fodor András, Németh László, Várkonyi Nándor, Veres Péter és Weöres Sándor. Látjuk a becei házat és a külföldi utazások egy-egy emlékét.

A kötet jegyzetei jól szolgálják a levelek megértését. Többségük nem csupán a könnyen elérhető adatokat tartalmazza, hanem a nagyobb utánjárást igénylő kiegészítéseket is. Látszik belőlük, hogy a szerkesztő nem kötelező „házi feladatnak”, teljesítendő penzumnak tekintette összegyűjtésüket. (Némelyik klasszikus adatait akár el is lehetett volna hagyni.)

Hasznosnak tartom a könyv függelékét is, amelyben Takáts Gyula és a *Jelenkor* kapcsolatát dokumentálta a kötet szerkesztője. A sajtó alá rendező elkötelezett kutatója, méltatója Takáts Gyula életművének. Szakértelmét korábbi szövegközlései, tanulmányai egyértelműen bizonyították. Joggal reménykedhetünk abban, hogy a megkezdett munkát eredményesen folytatja tovább.